

УДК 811.11'519.767.2

Світлана ЛЮБИМОВА

СТЕРЕОТИП В ТЕОРІЇ РЕФЕРЕНЦІЇ ХІЛАРІ ПАТНЕМ

У статті розглянуто поняття «стереотип» в каузальній теорії референційного аспекту семантики американського філософа Хіларі Патнем. Видатний філософ сучасності використовує поняття «стереотип» для розв'язання проблеми співвідношення значення та референції. Стереотип за Патнем є загальноприйнятим поняттям, яке складається з сукупності властивостей, референційно фіксованих за типовим представником виду. Патнем відзначає соціальний характер стереотипу і його мовну реалізацію.

Ключові слова: стереотип, референція, парадигмальний зразок, вербальна репрезентація.

Truth is idealized rational acceptability

*Істина – це ідеалізована доцільна
прийнятність*

(Hilary Putnam. Reason, Truth and History, p.5)

Perception is not innocent; it is an exercise of our concepts

*Сприйняття не є безпосереднім; воно здійснюється на основі
наших попередніх уявлень про світ*

(Hilary Putnam. Representation and Reality, p.20)

В теперішній час поняття «стереотип» набуло значної популярності. Воно використовується як у науковому дискурсі, так і у повсякденному житті. При цьому його термінологічне трактування варіюється залежно від сфери наукового використання.

З появою поняття «стереотип», яке впровадив В. Ліпман в 1922 році для пояснення виникнення упереджених поглядів в суспільстві, термін «стереотип» стає все більш задіяним не тільки в соціології, що розглядає стереотип як настанову сприйняття суспільно значущого знання. В культурології стереотип вивчається як традиційно цінностне подання досвіду народу, в психології – як стандартизоване судження про ознаки людини чи угруповання людей. Багатогранність цього поняття робить його об'єктом дослідження різних галузей гуманітарного знання.

З погляду когнітивної лінгвістики, яка вивчає взаємозв'язки мови з засобами одержання і зберігання інформації про світ, стереотип є вербалізованою ментальною структурою, що репрезентує етнічно і культурно маркований ідеалізований образ людини чи соціальної групи.

Залежно від мети дослідження термін «стереотип» розглядається як еталон певної категорії, тобто прототип (Е. Рош, Дж. Лакофф, А. Вежбицька та інш.), і стандартизований етнокультурний образ, що має аксіологічну значущість (В. В. Красних, Ю. 33333А. Прохоров та інш.).

Розбіжність поглядів на стереотип пов'язана з існуванням розмаїття видів стереотипів, що відбивається на різних підходах в його вивчанні. За наявності спільних рис, власне стереотип, який є не тільки ментальною структурою, але і поняттям соціально-культурним, нерідко підмінюється терміном «прототип» – найкращий зразок категорії. Крім того не існує чіткого визначення терміну «стереотип». Як зауважив видатний американський вчений Хіларі Патнем, питання визначення поняття «стереотип» пов'язане з гносеологічною функцією мови. Теоретичне значення терміну «стереотип» не є універсальним і діючим у будь-якому контексті [5, с. 171].

Метою цієї статті було розглянути аспекти поглядів Хіларі Патнем що до поняття «стереотип». Американський філософ один з перших використав це поняття в лінгвістиці для рішення питання співвідношення значення і референції та започаткував дослідження вербальної репрезентації стереотипних ментальних структур в 70-х роках минулого століття. Роботи вченого встановили підґрунтя подальших розвідок репрезентації стереотипів в мові, які проводились у Німеччині, Франції, Австралії, Польщі та інших країнах.

Референція як процес відношення мовного знаку до об'єкту дійсного чи уявного світу, внаслідок чого відбувається ідентифікація об'єкту, залишається проблемою когнітивної лінгвістики, зокрема когнітивної семантики. Так звана каузальна теорія референції, яку серед інших (С. Кріпке, К. Доннелан, Д. Каплан) розробляв Патнем, протистоїть двокомпонентній концепції значення, що вважає тільки на денотат і сигніфікат знаку.

З погляду каузальної теорії референції позначення об'єктів навколишнього світу відбувається на основі причинного зв'язку між носіями мови та референтами слів, що використовують мовці; ураховується також суб'єктивний фактор, який з'являється у мовленні. За цією теорією співвіднесеність мовного знаку з об'єктом відбувається на підставі обставин та мотивів іменування. Позначене розглядається як функція історії позначання.

Видатний філософ сучасності, засновник функціоналізму в філософії свідомості та каузальної теорії референції в семантиці, Хіларі Патнем, постійно удосконалював власні ідеї та визнавав помилковість своїх попередніх концепцій. Починаючи як послідовник аналітичної філософії, Патнем пояснює референцію як позначення реально існуючих об'єктів. Пізніше вченого цікавить питання реальності та об'єктивності пізнання. Подальшим кроком до філософії свідомості було освідомлення важливості проблеми сприйняття навколишнього світу [2, с. 5].

Сьогочасні філософські погляди Патнем будуються на переконанні, що світ не складається з фіксованої множини незалежних від свідомості об'єктів. Людина використовує певну концептуальну схему, за допомогою якої об'єкти відокремлюються один від одного. Патнем переконаний, що існує незліченна кількість можливих істинних описів світу. В своєму опису вчений виділяє об'єкти здорового глузду, наприклад, дерева, стільці, що є «зразками реального», та об'єкти конвенцій, існування яких обґрунтовано у наукових теоріях.

Ті аспекти світу, що не можливо визначити за допомогою органів чуттів, ми сприймаємо за наявності концептуальних уявлень про них. Так, використовуючи зір, ми можемо визначити колір об'єкту, але не можемо з'ясувати яку емоцію, наприклад, радість, спостерігаємо, якщо не маємо концептуальної уяви про це почуття. Наше сприйняття світу не є неусвідомленим та безпосереднім, воно полягає у застосовуванні тієї концептуальної системи, що склалася у людини протягом певного часу [7, с.19 – 20]. Сприйняття докільля крізь призму нашої концептуальної системи, робить можливим допущення помилок та хибних висновків і поглядів, що нерідко відбивається у стереотипах.

Референція, як переконує Хіларі Патнем, обумовлена дією двох факторів: соціального і природнього. Соціальний фактор

Патнем пов'язує з «соціолінгвістичною гіпотезою», в якій значення постає соціально обумовленим явищем. В суспільстві існує, як назвав це Патнем, «розподіл лінгвістичної праці», тобто мовне угруповання визнає та використовує ті назви об'єктів навколишнього середовища, що були надані впливовими особистостями цього мовного угруповання. З іншого боку, об'єкти навколишнього середовища виграють певну роль в установленні екстенціоналів термінів, які їх позначають [6, с. 71 – 74]. То, як діє «розподіл лінгвістичної праці» Патнем вважає проблемою суто соціолінгвістичною.

Для пояснення своєї концепції референції Патнем залучає «терміни природніх видів», такі як «вода», «тигр», «золото». Однак референційна концепція Патнем може бути застосована до інших найменувань: «So far we have only used natural-kind words as example, but the points we have made apply to many other kinds of words as well.» [5, с.160].

Терміни природніх видів пов'язані з тими, хто вперше впровадив їх у мову, та з намірами, що супроводжували іменування. Подальше використання цих термінів є суто конвенціональною звичкою, тому, що представники певного мовного угруповання в процесі ідентифікування референту, намагаються відповідати нормам іменування, прийнятим в їх суспільстві: «...in many contexts we assign to the tokens of a name that I utter whatever referent we assign to the tokens of the same names uttered by the person of whom I acquired the name (so that the reference is transmitted from speaker to speaker, starting from the speakers, who were present at «naming ceremony», even though no fixed description is transmitted) is simple a special case of social cooperation in the determination of reference.» [5, с. 165 – 166].

Значення мовного знаку, яким є слово, Патнем зображає як «вектор», що складається з синтаксичних маркерів граматичної категорії, семантичних маркерів видів, опису стереотипа і дескрипції екстенціонала [2, с. 64 – 65]. Патнем визначає стереотип як загальноприйняте поняття, яке обумовлене сукупністю властивостей, референційно фіксованих з типовим представником виду: «A stereotype is «a standardized description of features of the kind that are typical or normal» [5, с.147]. Кожен представник природнього виду характеризується спільними для

усіх представників виду істотними ознаками та структурою. Дії та розвиток виду обумовлені спільними для виду законами. Патнем вважає, що стереотип надає не тільки зовнішні параметри виду, але і вербально репрезентує, хоча не повністю, узагальнену інформацію про певний вид [7, с. 30].

Хіларі Патнем помічас, що стереотип не є простим відбитком об'єкту дійсності в свідомості людини. Стереотип, як усвідомлений образ, має вербальну оболонку; значення стереотипу співвідноситься зі значенням мовного знаку, який позначає стереотип: «...stereotypes are not just images» ; they are, at least in part, beliefs stated in words. Thus even if we did decide that stereotypes are «components» of meaning, the identification of this component is parasitic on the ordinary notion of «meaning.» [7, с. 30].

Стереотипи не є незмінними величинами. Вони можуть змінюватись в залежності від обставин: «When the statements in our network of belief have to be modified we have «trade-offs» to make; and what the best «trade-off» is in a given, context cannot be determined by consulting the traditional definitions of terms» [7, с.10].

Опис стереотипу складається з встановлення набору його найбільш яскравих ознак. Патнем запроваджує поняття «парадигмального» чи «стереотипного» зразка виду, що має «парадигмальні» ознаки. «Парадигмальний зразок» за Патнем наближається до поняття «прототип» за Еліонорою Рош. Прототип у концепції Рош – це найліпший зразок для пояснення категоризації об'єктів дійсності.

Стереотипною (парадигмальною) ознакою, наприклад для тигрів, як пише Патнем, є смугастість. Ця ознака є провідною для людини, що знає і використовує слово «тигр», але відсутність смуг у тигра не означає, що він не є тигром («Most stereotypes do not in fact capture features possessed by paradigmatic members of the class in question») [5, с.170]. Тому, що жодна ознака, навіть провідна та закріплена за словом, не може бути єдиною та необхідною умовою у визначенні об'єкту: «The fact that a feature is included in the stereotype associated with a word X does not mean that it is an analytic truth...»[5, с.170]. Наприклад, чарівницею вважається жінка, що має чаклунські здібності, але не тільки відьми діють чари, але й святі. Чаклунські здібності жінки не є необхідною і достатньою умовою визначення виду. Але в народі існує переконання, що

жінка, яка має надзвичайні здібності, неодмінно є чаклункою [7, с. 51]. Тому центральною характеристикою стереотипу Патнем вважає переконання.

Первісна назва (термін) виду надається певним його представникам, які стають парадигмальним зразком цього виду. Надалі ця назва визначає будь-якого представника виду, який має спільні зо всіма представниками виду властивості. Приналежність даному виду встановлюється відповідно до парадигмального зразка, тобто властивості об'єкта ідентифікації порівнюються з властивостями зразка, при цьому не всі властивості об'єкту виявляються однаково необхідними при ідентифікації. Таким чином, тотожність за деякими ознаками певного об'єкта дійсності з парадигмальним зразком є умовою належності цього об'єкту до відповідного виду [4, с. 209 – 250].

В кожному виді є аномальні представники, які не мають тих чи інших ознак виду. Наявність усіх ознак не є обов'язковою, але їх більшість присутня у кожного представника виду. Окремі ознаки чи група ознак у певних обставинах не визначають представника виду. Інколи стереотип стає лише знаком: «The central features of the stereotype generally are criteria – features which in normal situations constitute ways of recognizing if a thing belong to the kind or, at least, necessary conditions (or probabilistic necessary conditions) for membership in the kind. Not all criteria used by linguistic community as a collective body are included in the stereotype, and in some cases the stereotype may be quite weak. ...the stereotype of a tiger does enable one to recognize tigers (unless the are albino, or some other atypical circumstance is present)...In the extreme case, the stereotype may be just a marker» [5, с. 147]. Тобто провідні риси, які зазвичай відносять до інтенціоналу терміна виду, не задовольняють умов його визначення з погляду традиційного аналітичного підходу, тому Патнем робить висновок, що екстенціонал термінів природніх видів не визначається концептом, який пов'язаний з терміном виду в свідомості мовця. Якщо носій мови заявляє, що яструб літає, це не означає, що цю заяву розуміють як ствердження того, що яструб може літати з поламаним крилом, тому, що сприйняття цієї інформації проходить по взаємозв'язаному ланцюгу переконань та ідей. Мислення долучено до складної системи лінгвістичних і нелінгвістичних дій: «If language describes experience, it does so as a

network, not sentence by sentence» [7, с. 9]. Патнем підкреслює, що стереотип, на відміну від значення, не встановлюється аналітично та не визначає екстенціонал терміну [9, с. 23].

З погляду Патнем стереотипне уявлення про об'єкт ґрунтується на атрибуції цьому об'єкту певних властивостей. Центральним компонентом стереотипу Патнем називає переконання, що є найбільш узагальненим уявленням про вид («a standardized description of the features of the kind that are typical») [5, с. 147]. Патнем підкреслює, що його бачення стереотипу зближається з побутовим поняттям про стереотип, який є загальноприйнятим, спрощеним і може бути неточним, помилковим та неприязним («In ordinary parlance «stereotype» is a conventional (frequently malicious) idea (which may be wildly inaccurate) of what an X looks like or acts like or is. Obviously, I'm trading on ordinary parlance. I am not concerned of malicious stereotypes (save where the language itself is malicious); but I am concerned with conventional ideas, which may be inaccurate. I am suggesting that just a such a conventional idea is associated with «tiger», with «gold», etc., and, moreover, that this is the sole element of truth in the «concept» theory») [5, с. 169]. Але більшість стереотипів сприяють комунікації, тому, що зберігають і передають достатньо правдиву інформацію про об'єкт: «The fact is that we could hardly communicate successfully if most of our stereotypes weren't pretty accurate as far as they go» [5, с. 170]. Патнем вважає, що стислість та узагальненість, які притаманні стереотипу побутового узусу, є ґрунтовною характеристикою наукового поняття про стереотип: Наприклад, чарівницею вважається жінка, що має чаклунські здібності, але не тільки відьми діють чари, але й святі. Чаклунські здібності жінки не є необхідною і достатньою умовою визначення виду. Але в народі існує переконання, що жінка, яка має надзвичайні здібності, неодмінно є чаклуною [7, с. 51].

Патнем не зводить значення стереотипу до концепту. Він вважає, що більш важливе знання для ідентифікації об'єктів і їх найменування надано у концептуальній інформації: «...that may be the stereotype, but there is conceptual content to the word which is more important than the stereotype, viz., the imputed magical powers. Perceptual prototypes may be psychologically

important, but they just aren't meanings-not even «narrow» ones» [7, с. 46].

Залучення терміну «стереотип» до пояснення референції викликало бурхливу критику в наукових колах. Стереотип в теорії референції Патнем порівнюють з референційною дескрипцією С. Кріпке та критикують вченого за неясність визначення параметрів стереотипу. Критики Патнем (Е. М. Zemach 1977, D. Н. Mellor 1977) вказують на те, що вчений не пояснює, чому властивості певного стереотипу, який Х. Мелор називає архетипом, притаманні усім його представникам [3, с. 57 – 60]. Дж. Лакофф, який в цілому позитивно оцінив концепцію стереотипа Патнем, указав на обмежене розуміння Патнем стереотипних моделей як суто пропозиційних, що Мінський описав як фрейми зі стандартними значеннями [1, с. 161 – 162]. Патнем же вважає, що наше знання ментальних структур ще не дозволяють певній мірі зробити опис глибинних когнітивних структур: «...we know that there are kinds of things with common hidden structure, but we don't yet have the knowledge to describe all those hidden structures» [5, с. 163].

Попри полемічний характер терміну «стереотип» в концепції референційної теорії Патнем, впровадження цього терміну є подальшим кроком у розвитку когнітивної семантики та прагматики.

Незважаючи на те, що поза межами визначення стереотипа за Патнем залишаються такі важливі його характеристики як емоційність і емоціогенність, що входять до психологічної складової, встановлюється ментальний і соціальний характер стереотипу. Ідеалізована ментальна репрезентація явища, якою є стереотип, сприймається суспільством як звичайна і типова інформація, що не потребує перевірки на істинність та точність. Сталість і конвенціональність є провідними ознаками як стереотипу в розумінні Патнем, так і гендерних, соціальних, національних стереотипів. Головним добутком Патнем є визнання за словом функції репрезентанта стереотипу, що дає можливість досліджувати різноманітні стереотипи у мові та мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. Пер.с англ. И. Б. Шатуновского / Дж. Лакофф. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
2. Макеева Л. Б. Философия Х. Патнэма/ Л. Б. Макеева. – М.: РАН, Институт философии, 1996. – 190 с.
3. Oderberg David S. 2007, Real Essentialism. Routledge Studies of Contemporary Philosophy, NY: Routledge, pp. 314.
4. Putnam H. 1975, Mind, Language and Reality. Philosophical Papers, vol. 2. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press, pp. 451.
- 5 Putnam H. 1975, The Meaning of 'Meaning' // Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science, vol. 7/ ed. Keith Gunderson. – Minneapolis: University of Minnesota Press, pp: 131 – 193.
6. Putnam H. 1983, Reference and Truth // Putnam H. Realism and Reason. Philosophical Papers. Vol. 3. Cambridge: Cambridge University Press, pp: 71 – 74.
7. Putnam H. 1988, Representation and Reality. Cambridge, MA: MIT Press, 136 pp.
8. Putnam H. 1989, Reason, Truth and History. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 222.
9. Putnam H. Pragmatism and Nonscientific Knowledge // Putnam H. Pragmatism and Realism, 2002, ed. Urszula M. Zeglen and James Conant. London and New York: Routledge, pp: 14 – 24.

С. ЛЮБИМОВА

СТЕРЕОТИП В ТЕОРИИ РЕФЕРЕНЦИИ ХИЛАРИ ПАТНЭМ

В статье рассматривается понятие «стереотип» в семантике с точки зрения каузальной теории референции американского философа Хилари Патнэм. Выдающийся философ современности использует понятие «стереотип» для решения вопроса соотношения значения и референции. Патнэм считает, что стереотип является общепринятым понятием, которое состоит из совокупности свойств, референциально закрепленных за типичным представителем вида. Патнэм отмечает социальный характер стереотипа и его языковую реализацию.

Ключевые слова: стереотип, референция, парадигмальный образец, вербальная репрезентация.

S. LYUBIMOVA

STEREOTYPE IN REFERENTIAL THEORY OF HILARY PUTNAM

A widely spread today notion «stereotype», coined in 1922 by W. Lippman, nowadays acquired an extensive terminological meaning determined by a branch of study. One of the first scientists who applied the notion «stereotype» in linguistic studies in 1970s was American philosopher Hilary Putnam.

Putnam begins by distinguishing a group of general names (like water, lemon, tiger) which are associated with natural kinds. Natural kinds are classes of things regarded as of explanatory importance and whose normal distinguishing characteristics explained by some deep-lying mechanisms or essential nature.

Putnam suggests three conditions for knowing the meaning of a natural kind or term: implicit knowledge of certain semantic and syntactic markers associated with the term; association of the word with a certain stereotype; the word reference to a certain natural kind with a certain essential nature.

A stereotype for Putnam is an idealized mental representation of a normal case, which may not be accurate. This stereotype is very similar to what that traditional view called the meaning of the term. It is a list of properties that are associated with the term. These properties are not necessary nor sufficient conditions for being a member of the natural kind referred to by the term. It is not necessary that all or even most of the members of the natural kind possess these properties. They are properties associated with the term and the natural kind. Putnam allows natural kind terms to refer to their extension, even though the stereotype may be incorrect.

The description of a stereotype lies in the account of the most noticeable features, which constitute a set of paradigmatic properties. Initial nomination of a natural kind sets to paradigmatic representatives of the kind. Further on the term of a natural kind is applied to any representative that possesses common with members of the kind properties. Affiliation with a kind is determined in compliance with a paradigmatic model. A causal chain between the use of the term and the introducing event determines the reference of a natural kind term. An introducing event is one in which a term is introduced to the speaker through an approximately correct definite description.

Putnam defined reference as a social phenomenon, as a form of cooperative activity, not determined by conditions or objects in individual

brains. The central component of a stereotype is a belief, which is the most generalized idea of a natural kind.

Putnam's concept of a stereotype was criticized for its restriction to propositional models. Though many issues remained cloudy, the major scientific breakthrough of Putnam was the first step in linguistic appliance of the term «stereotype» which is represented verbally. Acknowledged function of the word to represent stereotype allows to research various stereotypes.

Key words: stereotype, reference, paradigmatic model, verbal representation.

УДК 007:304:08

Ганна ПОБЕРЕЗЬСКА, Оксана ПОРХУН

РЕДАГУВАННЯ МЕДИЧНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ: КОМПОЗИЦІЙНІ ТА МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто специфічні особливості редагування медичної періодичної літератури; виявлено та проаналізовано найпоширеніші мовні та композиційні помилки, що трапляються у медичній періодиці на прикладі журналу «Практика управління медичним закладом»; визначено особливості роботи редактора з фактичним матеріалом.

Ключові слова: періодичні видання, спеціалізовані видання, редагування, композиційне редагування, мовностилістичне редагування, редагування термінології.

Постановка проблеми. Періодичні видання медичної тематики сприяють підтриманню комунікацій між фахівцями галузі охорони здоров'я, обміну їх досвідом, донесенню до них нових наукових фактів. Актуальність теми зумовлена необхідністю визначення специфічних прийомів редакторської підготовки періодичних видань медичної тематики. У науковій літературі немає ґрунтовних досліджень, присвячених проблемам редагування медичної періодики, зокрема композиції, стилю, мови. Вивчення специфіки редакторського опрацювання періодичних видань медичної тематики поглиблює та уточнює теорію редагування преси, зокрема вузькоспеціалізованих видань.